

Ненад Лемајић
 Универзитет у Новом Саду
 Филозофски факултет
 Одсек за историју
 nenadlemajjc@yahoo.com

Оригиналан научни рад
 примљено: 10. мај 2012
 прихваћено: 1. октобар 2012

СРЕДЊОВЕКОВНО НАСЛЕЂЕ КАО СОЦИОЛОШКИ ОСНОВ ДЕФИНИСАЊА СРПСКЕ ЕЛИТЕ XVI ВЕКА*

Сажетак: Тема рада је социолошка анализа настанка елите у средњем веку на простору српских земаља и прихватање тог наслеђа од стране новонасталих водећих група српског друштва. После нестанка средњовековних српских држава у османском царству и делом хришћанским земљама у којима је живео српски народ израстао је нови друштвени слој који се бавио ратничким занимањем за рачун држава у којима је живео. У раду се анализира у којој мери је он баштинио средњовековно наслеђе српског владајућег слоја и државе.

Кључне речи: елита, властела, првачки слој, војна елита, ратници.

Социолошке основе настанка елите

Настанак људске цивилизације тесно је повезан са неједнакошћу међу људима и самим тим њиховом неравноправношћу. Повезивање људи истог материјалног нивоа довело је до настанка сталежа, класа, каста и других друштвених група. Оне најбогије друштвене групе, покушавајући да свој изузетан положај, проистекао из материјалног богатства потврде и истакну кроз нове форме које не проистичу само из материјалних предности, формирале су друштвену елиту, предодређену да буде предводник читавог друштва.¹

* Рад представља фазни резултат истраживања за два пројекта: *Војвођански простор у контексту европске историје* (бр. 177002) финансиран од стране Министарства просвете и науке Владе Републике Србије и *Средњовековна насеља на тлу Војводине. Историјски процеси и догађаји*, бр. Решења 114-451-2216/2011, који финансира Покрајински секретаријат за науку Владе Аутономне покрајине Војводине.

¹ Насупрот гледиштима по којима је руководећа елита састављена из различитих група које немају исте интересе нити исту скалу вредности, Чарлс Рајт Милс је бранио став да саучешништво између различитих сегмената елите значи више него све оно што их дели Mills Rajt, *Elita vlasti*, Plato, Beograd 1998.

Када се суочимо са проблемом одређења појма елита, брзо ћемо увидети да око њега, без обзира на веома фреквентну употребу како у колоквијалном тако и у научном значењу постоји низ несугласица.

Неки социолози га идентификују са појмом горње, односно водеће класе друштва, други пак сматрају да је израз елита ширег, односно ужег значења од појма водеће класе. Неки елиту одређују супротстављајући је маси а други супротстављајући је нижим друштвеним класама. Вилфред Парето истиче да је основно значење термина елита у обележавању супериорности а критеријум за припадност елити успех, без обзира на то којим средствима се постиже (*Vilfredo Pareto, Trattato di sociologia generale*).

Сам термин елита је у социологију продро пре свега кроз радове Вилфреда Парета мада се у социјалној теорији и политичкој литератури употребљава од друге половине XIX века. Временом су се развила два основна типа теорије елите: конзервативни и либерални.² Сама дефиниција појма због тога је често условљена наклоношћу истраживача једној односно другој теорији. Етимолошки термин долази од француске речи елире (*elire*) у значењу изабрати. Одатле је изведена основна дефиниција елите као изабраника неког друштва. Постоји мноштво сложенијих дефиниција елите, зависно од критерија који се примењује приликом образложења дефиниције. Ти критерији су различити у разним друштвима, срединама и епохама.³

Уопштено елитом се сматра онај скуп појединаца који остварују неке предности над другим било на темељу богатства, културе, порекла или друштвене, политичке и војне моћи. Мада чврсто повезана с класом која има доминантан положај у друштву елита најчешће обухвата само врхове те класе. У одређеним околностима елити се придружују и појединци који потичу из нижих слојева, али стицајем околности играју истакнуте улоге у различитим сегментима друштвене заједнице. Формирање и делатност елита не исцрпљује се унутар садржаја који твори нека друштвена класа него обухвата друштво и потребе друштва у најширем смислу. Формирање елите у класним друштвима у принципу је везано за доминантну класу, и из те се класе регрутује њен далеко најмногобројнији део. Виши степен економског развоја и лабављење класних разлика омогућио је да у модерно време и припадници друштвених група које немају тако истакнуту улогу у друштву лакше улазе у елиту.⁴

² Без амбиција да се разјашњава суштина ових теорија што и није предмет овог рада рецимо да су и једна и друга теорија стављане у сврху одбране политичких интереса различитих друштвених група (аристократије, прогресивног или конзервативног грађанства). О разарању затворености елитних група и формирању демократске елита која је начелно отворена група види Karl Mannheim, *Mensch und Gesellschaft im Zeitalter des Umbaus*, Leiden 1935, стр.60/61, 63-72, 90/91.

³ Најбитније разлике међу разним дефиницијама потичу из односа социологије према појму класа и класно друштво. Код неких аутора термин елита у потпуности замењује термин горња класа док код других термин елита своје значење изводи из супротстављања термину маса. У бившој Југославији је о појму елите до сада објављено неколико радова. Проблем елите у средњем веку није код нас социолошки третиран ни у једном раду бар колико је то нама на основу приступачне литературе познато.

⁴ Најзначајнији радови о елити су:

H. D. Lasswell, *D. Lerner and C.E. Roth well, The Comparative Study of Elites*, Stanford 1954.

Управо социјално-економска различитост појединих епоха онемогућују стварање универзалних теорија елите. Промене услова битних за настанак елите су од епохе до епохе биле толике да је веома тешко извршити универзално дефинисање тог појма. Ригидни и формализовани периоди развоја друштва смењивали су се са добима убрзаних социјалних преслијавања. Дешавало се да се на подручјима просторно веома блиским друштвене структуре упоредо одржавају кроз дуга временска раздобља али и готово непрестано мењају, због наизглед готово минималних друштвених или економских разлика. Све то указује да ниједан затворени концепт елите није могао бити довољно адаптабилан за проучавања овог проблема историјском методом.

Средњи век у Европи такође исказује специфичности у развоју елитног слоја због којих постоји потреба за његовим социолошким дефинисањем мада то због изнетих а и неких других више техничких околности углавном није учињено.

Концентрација богатства у рукама појединаца и група готово увек је била у вези са неком нетипичном друштвеном ситуацијом. Такав лом је настао сломом античког света и провалом варвара, што је довело до вишевековних сукоба и нестабилности. Такво окружење даће и одговарајућу елиту саобразну времену у коме је настала.

Рат је био основа за стварање материјалних предности оних група које су се њиме непосредно бавиле, а елите које су се потом стварале могли бисмо у колоквијалном али и у научном значењу назвати ратне елите.⁵ Ове елите за разлику од трговачких или чиновничких елита насталих у друкчијем окружењу имају и своје специфичности. Настанак феудалног друштва као таквог је у најтешњој вези са успоном војне елите.

Зато не чуди да је и развој српског елитног слоја у средњем веку имао исти пут. У средњем веку, елита се због свих горе наведених ограничења регрутовала у изразито високом проценту из редова феудалне аристократске класе. Основ на коме је израстала био је генерално исти као и за саму владајућу класу. Пре свега власништво над земљом, новцем и војна моћ. Остали основи за укључење у елиту

H. Lasswell, A. Kaplan, *Power and Society*, New Haven 1950.

T. B. Bottomore, *Elite i društvo*, Beograd 1967.

Vilfred Pareto, *The Mind and Society*, New York, Har court, Brace 1935.

Код нас је објављен већи број радова који анализирају најзначајније теорије елите, свакако да међу најважније спадају и:

Kus-Nikolajev Mirko, *Mostovi elite*, Zagreb 1940.

Lukić Radomir, *Teorija elite u Pareto i Marksa*, Sociologija, 1, 1965, 19-28.

Ranković Miodrag, *Sociološko značenje mase u Paretovoj teoriji društvene ravnoteže i kruženju elite*, Sociologija, 1, Beograd 1973, 43-78, i 2, 341-366.

Vujović Sreten, *Konzervativna teorija elite – Pareto, Moska, Mihels*, Sociologija, 2, Beograd 1972, 193-214.

Žubranić Dušan, *Markizam i teorije elite*, Zagreb 1975.

Ljubomir Tadić, *Nauka o politici*, Beograd 1986, (poglavlje Problem elite, 161-196).

Masa u sociološkoj teoriji, Beograd 1977, где је наведена и бројна литература о елити.

⁵Значај ратне елите је већи у нестабилнијим или спољним нападима изложенијим друштвима. Поремећај равнотеже у условима дуготрајних војних активности (крсташки рат, стогодишњи рат, турски упади у Европу) доводи до уздицања припадника нижих друштвених група у више слојеве па и у саму елиту како истиче Žak Koenen – Iter, *Sociologija elite*, Beograd 2005, 177- 178.

били су до те мере скучени да су тек појединци, који се могу избројати на прсте, успевали да се укључе у њене редове, наравно изузимајући оно становништво које је егзистирало ван система, да би укључивањем у њега успевало да заузме прво стратешка а касније и елитна места. За разлику од западне Европе, односно Византије, овде није дошло до ширења елитног слоја развојем трговачке, односно чиновничке елите. Уски слој војне елите своју пуну елитизацију углавном је тражио и добијао у тесним везама са црквом која је суровој владавини војне силе давала божански ореол.⁶ Узрок овог процеса лежао је пре свега у изузетној привредној скучености аграрног српског друштва, које није било у стању да формира градску привреду и с њом повезану снажнију државу а када су се од половине XIII века почеле развијати и друге привредне гране, као трговина и рударство, оне су готово у потпуности биле у рукама странаца, поготово, Дубровчана. Пропаст српске државе у XV столећу имало је за последицу преузимање и оно мало градске привреде од стране турских освајача, чиме је српско друштво за дужи временски период било потиснуто из градова у које је тек закорачило и поново ограничено на руралну форму живљења. То је довело до потпуне друштвене деелитизације а нови елитни слој се могао регрутовати искључиво на војној основи из руралних средина, у тренуцима када су Турска, или друге државе, за њим имале потребе. Тако је међу Србима регрутовање елитног слоја враћено на форму која је у Европи већ увелико била превазиђена а уз то ограничено чињеницом да се он развијао у туђим а не у сопственој држави. Сужен на војну основу као полазиште и скучен елитистичком традицијом туђинских држава у којима се налазио он се није могао формирати као затворена елитна структура.

Дефинисање елите српског народа у дугом периоду између пропасти средњовековних држава и XIX столећа отежано је већ самом чињеницом да је она постојала тек у рудиментраном облику. У прво време тај елитни слој је био толико танак те се појам елите мора узети веома условно, посматран чак и са тадашњег хоризонта. Мада је елитизација као и формирање самог горњег слоја била ограничена низом околности које проистичу из чињенице о непостојању народне државе, горњи слој и елита су се формирали и очували готово кроз све то време.⁷

У државама које су настајале на просторима где је боравио српски народ, или у оним где се касније раширио, одржали су се одређени класни односи. Тако је и на територији Угарске постојало класно друштво са успостављеном социјалном и класном равнотежом између елитног слоја и неелитних групација. Као и у свим државама тога доба, а на том нивоу друштвеног и економског развоја, и овде је после извесног времена постигнута друштвена равнотежа. Она је омогућавала тек лагано струјање између елитних и неелитних слојева. Изненадни поремећаји до којих је дошло после турског освајања Србије постепено ће, током наредних

⁶ Легимација власти елите кроз религиозну санкцију је најчешћа. Преживљавање елита зависи од њихове воље да врше власт и њихове способности да себи искују идеологију која ће им дати легитимитет Suleiman Ezra N., *Les Elites en France. Grands corps et grandes écoles*, Paris, Seuil 1979 (1° amer. izd., 1978)& 133; Žak Koenen – Iter, *Sociologija elite*, Beograd 2005, 28.

⁷ О овим процесима детаљније Н. Лемајић, *Српска елита на прелому епоха*, Сремска Митровица-Источно Сарајево 2006.

стотинак година, пореметити ову „хармонију”. Дегенеративни социјални процеси који су готово правило у друштвима са дужим периодима стабилности већ су до тада захватили угарске елитне групе. Они су се и овде огледали кроз слабење војних функција на рачун цивилних. Све опасности довешће потом до динамизирања вертикалне друштвене покретљивости, и знатнијег струјања између елите и неелите. То се пре свега одвијало путем поновног из грађивања и снажења војних функција у земљи (живот Павла Кињижија, славног ратника, је свакако најидеалнији показатељ тих процеса). Неспремност и неспособност многих чланова владајуће класе да преузму обављање стратешки значајних друштвених служби, а то су у овом случају биле војне службе, довешће до прерасподеле моћи у оквиру дотадашњих друштвених групација. Пошто је део владајуће класе одбио улогу стратешке елите, долазак нових људи спремних да прихвате занимања којима се обезбеђивао високи друштвени статус створиће битно нову ситуацију.

Добар део тих нових људи био је из редова Срба. Ова чињеница свакако читаву сложену проблематику чини историјски интересантнијом. До овако наглог успона Срба није дошло случајно, већ је он био последица процеса који се развијао унутар малих заједница, већ на макро нивоу разбијеног српског друштва. Бројни Срби који су дошли у Угарску не прелазе као безлична маса него као организоване групе, које су имале своју једноставну али стабилну друштвену структуру. Сточарство као занимање било је главни фактор на коме се та организација градила. Индиректно наслеђе омогућавало је стварање слоја првака унутар тих група. Када су вође ових малих заједница училе прилику која им се указала поремећајем друштвене равнотеже у угроженој угарској држави знали су и да је искористе. Неки од њих су користећи стратешке службе веома брзо напредовали у оквиру друштвене хијерархије Угарске. Тако су мале вође одједном, за кратко време, својом моћи вишеструко надмашиле потенцијале група из којих су потицали. Бљештави путеви успона од ситних првака сточарских група до угледних аристократа представљају само по себи вредну друштвено-историјску појаву. Тако се уздизала бројна српска елита али је њен српски карактер, готово по правилу био ограничен самим трајањем успона у ред аристократије. При непосредном уласку у аристократски слој ова елита се однарођивала.

У областима које су држали Турци процес настанка елите имао је много шире основе јер је добрим делом био подстицан од стране државе. За разлику од Угарске, Турска је имала изразито експанзионистичке друштвене и специјално војне структуре, које су истовремено државним ограничењима биле онемогућене у вршењу притиска на ниже друштвене слојеве Османске империје. Због тога су представници бројних војних структура, који уједно чине најважније део управног система државе, били склони сталној спољној експанзији. Ради потреба саме експанзије они су у своје редове увлачили значајну српску компоненту, поготово у граничним областима. Толерантан однос према домаћем племству и војничкој класи био је саставни део експанзионистичке доктрине, која је у својим основама имала свети рат као основни принцип са јасно израженом тежњом потчињавања али не и уништавања пораженог хришћанског света. Бројност хришћана на Балкану и потребе на самој граници позитивно су утицале на додатну толеранцију. Тек ће

каснији периоди, у којима је дошло до разарања државне администрације, нарушити тај космополитизам Османског царства. У односу на хришћанску Угарску постоји разлика и у начину преласка првака у елитни слој. С обзиром на институционализовану хијерархију турске државе прелазак у аристократски слој је у већој мери контролисан, и на директнији начин је водио до денационализације, јер су Турци, поготово на вишим нивоима, свој елитни слој затварали разним препрекама. Зато је и главна одлика тог процеса скоковитост за разлику од постепениости у хришћанским земљама.

Заједничка одредница процеса елитизације, на целокупном простору живљења Срба, била је у стварању слоја првака на војној служби, битној стратешкој функцији тог времена, што је било омогућено, осим одређеним политичким и војним кретањима, пре свега изузетном унутрашњом организацијом српских друштвених нуклеуса, који су давали неопходну социјалну енергију за циклично уздицање првачког слоја.

Велможе и властела – српска елита у средњем веку

Настанак бројног племићко-феудалног слоја била је једна од основних карактеристика развоја европског средњовековног друштва, поготово у периоду после VIII века. Овај слој је настајао углавном тако што је ратни старешина давао поседе ратницима који су за узврат преузимали обавезу војне службе. Посед се добијао по посебној процедури која је наглашавала лични однос нижег феудалца (вазала) и његовог старешине (сизерена). Развој феудалних односа, у најчистијем облику везан је за Франачку. Касније се на ово уређење угледао већи део Европе. Његов најпотпунији развој остварен је у областима где су владари дошли до већих земљишних поседа (Енглеска, јужна Италија, крсташке државе). Временом се ова поседничка класа оштро одвојила од других слојева слободног становништва. Кроз наредне векове племићи су образовали различите установе. Најзначајније су свакако разне покрајинске скупштине. Поред тога развио се и посебни витешки морал и схватање живота. Развој „удворности“ довео је до обнове рафинираних потреба заборављених у Европи готово од пропасти римске државе. Променио се и начин говора, одевања, понашања у друштву, забаве а у великој мери и осећања људи. Однос према жени је свакако био једна од највиднијих манифестација тих нових осећања. Настанак и развој феудалних односа није једнако текао у свим земљама. Тамо где владар није поседовао велике комплексе земљишта, или је до њих дошао у раздобљу развијеног средњег века, каснио је и развој феудалних односа. У многим планинским областима сачувало се знатно слободно сељаштво, повезано родовским везама, које себе није сматрало мање вредним у односу на племство.

Многе од свих специфичности имале су и српске земље у доба Немањића и касније. До доба Стефана Немање крајем XII века, из кога потичу први извори који јасно сведоче о организацији српског друштва, већ су били изграђени темељи феудализма. Можемо претпоставити да је улога владарског рода и појединих породица, које су давале жупане, била одлучујућа за диференцирање међу властелом, али су извори на основу којих би се могла сагледати друштвена

ситуација у X-XI веку до те мере малобројна да се не могу дати било какви егзактни закључци. Питање односа родовског и дворског племства не може се разматрати без упоредног проучавања реалне моћи владарске породице. Огромно увећање земљишних поседа Немањића, за које знамо да се остварило у доба политичког успона ове породице, али га је без додатних проучавања бар за сада тешко, како просторно тако и временски, јасно одредити, свакако је довело до нарастања „дворског” на супрот „родовског” племства. Овај процес се сигурно није одвијао нагло и праволинијски. Извесно је да су личности повезане са двором и централном влашћу постепено добијале значајнију улогу сразмерно степену повећања разних дворских и државних служби. Вероватно се делимично у те процесе укључило и родовско племство. Документи сачувани у периферној српској области Хуму указују да су истакнути представници родовског племства, без обзира на лични успон, задржавали прилично чврсте везе са својим мање успешним сродницима. Тако је у српским земљама образован један привилегован елитни слој који још увек није био супротстављен осталим групама слободног становништва али је томе тежио. Улазак способних појединаца из редова слободног становништва освежавао је снагу и јачао елитни слој. Тек од времена Душана могу се запазити јасне тежње властеле да наступа као јединствен наследни сталеж супротстављен осталом становништву. То је био и почетак процеса одвајања „родовског” племства од сродника из братства, односно „дворског” од дворана и службеника „слугу” који се понегде завршио тек у XV веку, па можда ни тада. Питање стратификације, тог племства са новим првачким слојем из редова влаха у неким крајевима остаје отворено.

Властелу (*vir nobilis*) етимолошки дефинишемо као људе који су имали власт (власништво, имање) и потоме се разликују од народа (пучана, себра).⁸ Термин властелин се чешће јавља у латинским него у ћирилским документима средњег века. У почетку се у ћирилским документима за властелина употребљавао термин бољар који се преко литературе увукао и у дипломатичку грађу. Временом се у оквиру овог владајућег слоја врши диференцијација на велику властелу, властелу и властеличиће.⁹ Старија историјска грађа не познаје термин властеличићи али зна за војнике. Зато се с правом може закључити да властеличићи потичу из слоја војника насталих углавном од дела слободног сељаштва. Касније се термин властеличићи проширио и на западне области препуне слободног сељаштва познатог као баштићи и дедићи односно слободни људи на својој земљи на

⁸ *Лексикон српског средњег века* (приредили Сима Ћирковић, Раде Михаљчић), Београд 1999, 87.

⁹ Мада због малог броја извора није могуће на целовит начин обрадити проблем властеле и њеног раслојавања, за различита мишљења види *Лексикон српског средњег века*, 87-89; Ђ. Даничић, *Рјечник*, К. Жирчек, *Историја Срба*, II, Т. Тарановски, *Историја српског права*, I, А. Соловјев, *Сељаци племићи у историји југословенских права*, Архив ПДН, 25, 1935, 455-464; М. Динић, *Хумско-требињска властела*, Београд 1967; И. Божић, *Средњовековни Паитровићи*, ИЧ, 9-10, Београд 1959, 151-185 (= *Немирно поморје XV века*, Београд, 1979); И. Божић, *Племенити људи Пољичани у XV веку*, Глас САНУ, 280, Београд 1971, 67-99; С. Ћирковић, *Допуне и објашњења*, у: Ст. Новаковић, *Историја и традиција*, Београд, 1982, 453-478; С. Ћирковић, *Почеци социјалне хијерархије у Срба*, Годишњак ДИ, 1-3, Београд 1994, 223-235.

племенитој. Српски и босански владари у ћирилски документи поред овог слоја слободњака властеличићима често називају и дубровачко племство.¹⁰ Међу властелом се временом издвајају најмоћнији који представљају неку врсту елитног слоја али без правне дефиниције статуса. Зато Теодор Тарановски каже да су они „само „почасни горњи слој у јединственом властеоском сталежу”¹¹

Најугледнији феудалци су називани „велможе”¹² а они скромнији „војници” а у XIV веку „властеличићи”. У слој феудалаца су спадали истакнути представници цркве. Последњих деценија XIII века јавља се и слој војника пронијара. Преломни догађаји у развоју властеле свакако су се одиграли у годинама после Душанове смрти. Известан број великаша дотле везаних за владара преузео је све функције власти на својим територијама. Сигурно је да се овај процес тада изузетно убрзао јер је властела већ и раније успела да осигура „савршену” власт на појединим поседима сужавајући ту и тамо права владара. Заједно са обласним господарима друштвени успон доживљава и велики круг људи око њих, слугу и сродника. Овај круг људи је регрутован из масовне основе елитног слоја, слободних баштиника. Они су међусобно били повезани разгранатим родовским и племенским везама и укореењени на земљопоседу. Тај слој становништва је, као што је поменуто, био нарочито раширен у областима које су некада чиниле језгро српске државе а простирао се и даље кроз читав динарски појас (разни дидићи, дједићи, баштићи или властеличићи). Бројност и разгранатост ових племенитих људи у Херцеговини навешће Михајла Динића, с правом, на констатацију о непостојању разлика између слободног сељаштва и властеле „јер се сви слободни људи убрајају... у властелу”. Насупрот томе изгледа да такве заједнице нису постојале или бар нису биле бројне у областима Косова, Метохије као и у другим нижим и земљом богатијим крајевима на истоку који су српској држави прикључивани од XII века. У тим крајевима су се и стварали услови за заокружење властеоског слоја по узору на већину европских земаља с тим што је процес овде отпочео неколико векова касније.

Познији настанак властеоског слоја спречио је да се ови процеси заокруже и правно нормирају, до времена потпадања српских држава под Турке. Тако институција државног сабора никада није успела да се претвори у сабор властеле и послужи као основ за снажење властеоског утицаја као сталежа на државне послове.¹³ Државно правне традиције су чак у позном периоду српске државе претежно биле везане за личност владара и донекле цркву а тек мањим делом за властелу. Ипак на самом крају средњовековног доба готово да можемо назрети у

¹⁰ Детаљније о властеличићима *Лексикон српског средњег века*, 91-92; С. Ћирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, 189-190; М. Динић, *Хумско-требињска властела*, Београд 1967, 86-101.

¹¹ Т. Тарановски, *Историја српског права у немањихкој држави*, Београд 2002.

¹² Термин велможе је више литерарне природе. Део је наслеђа времена Тирила и Методија а раширен је у свим словенским земљама у којима су се употребљавали стари преводи библијских и богослужбених текстова. У Србији је остао ограничен на литерарне изворе. Законодавни извори разлику унутар повлашћеног сталежа исказују термином велики властелин, који у Душановом законнику има нека симболичка преимућства у односу на осталу властелу, види *Лексикон српског средњег века*, 75.

¹³ О саборима у средњовековној Србији види Н. Радојчић, *Српски државни сабори у средњем веку*, Београд 1940.

круговима око Стефана Лазаревића и чланова породице Бранковић развој свих оних потреба тако карактеристичних за живот племства у другим земљама. Чињеница је да је тај процес био пресечен управо у тренутку када се приближавао свом врхунцу свакако је утицала на касније површно и скоројевићко преузимање тог наслеђа од стране новог племства.¹⁴

Успон елите се у великој мери одвијао кроз посебне односе са црквом. Управо је веза са црквом дала елити ону рафинираност која се одржавала кроз развој посебне самосвести, што је омогућило да се елита од обичног света издвоји не само већим материјалним богатством већ и начином употребе тог богатства. То је довело до развоја сасвим нових потреба специфичних за елиту и у то време готово непознатих и непотребних обичном свету. Те нове потребе су се најбоље одражавале кроз ктиторство и меценство. Однос са црквом омогућиће и брз улазак у елиту талентованим појединцима, који се нису одликовали материјалним богатством. Та могућност уласка најталентованијих у елитне групе била је од изузетне важности јер је омогућила потпуно обликовање наше елите, доведши је до нивоа развоја који није био много нижи од оног у околним хришћанским земљама. Пионери процеса елитизације су свакако били Немањићи. Немања је био први владар који је ступио у тако директне везе са црквом, користећи је за своје интересе, трасирао је будући правац развоја српске средњовековне елите. Током XII века Немањићи су се налазили на највишим местима државне и црквене хијерархије. Тим путем је пошло и њихово племство. Поред чланова владајућих династија Немањића, Мрњавчевића, Лазаревића и Бранковића, као и самосталног племства с краја XIV и из XV века Балшића и Црнојевића, цркве је градило и остало племство како крупно тако и оно сасвим ситно. Тако знамо за манастире Св. Ђорђа у Враћевшници и Кастамонита у Светој Гори чији је критор и обновитељ био велики челник Радич, за Свети Арханђел у Леснову обновљен од војводе Оливера, Свету Анастасију у Лешку коју је подигао игуман Антоније, Нову Павлицу код Рашке чији је ктитор Стефан Мусић и мноштво других али и оне цркве које су подигли сасвим ситни властелини.¹⁵

Један од најбитнијих центара елитизације свакако је био владачев двор. Преко двора су у Србију стизали разни културни утицаји првенствено византијски али и они са Запада. Са приближавањем Србије Византији, протокол, терминологија, начин изражавања и титуле постају готово сагласне грчком узору. Јавља се низ грчких титула: севаст, кефалија, прахтор, деспот, севастократор, ћесар

¹⁴ О проблему развоја нашег средњовековног племства као друштвене групе не постоји целовито дело. Неки сегменти те проблематике обрађени су код К. Јиречека и М. Динића. Види: К. Јиречек *Историја Срба*, I-II, Београд 1978. и М. Динић, *Хумско-требињска властела*, Београд 1967. као и *Историја српског народа*, I, Београд 1981. Мада обимом незнатан све ове радове далеко надмашује прилог од неколико страна С. Тирковића објављен као допуна књиге Ст. Новаковић, *Историја и традиција*, Београд 1982. кроз који се најбоље могу сагледати основне контуре развоја српске властеле. Пошто је поменути прилог у највећој мери трасирао даља истраживања, шире је коришћен и за овај осврт. О титулама племства види М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд 1997.

¹⁵ Детаљније О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд 1984; М. Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Београд 1985; К. Јиречек, нав. дело, књ. II.

и друге. Истовремено су се очувале и домаће титуле кнеза¹⁶, жупана¹⁷ и челника¹⁸. Ширење разних обичаја међу властелом по правилу је почињало са двора. Употреба луксузних артикала приликом обреда, церемонијал или коришћење одеће од квалитетнијих материјала такође је први пут забележено на владарским дворovima.¹⁹ О хералдици српске елите не знамо превише из аутентичних извора. Разлог томе је што се и у Византији, чији је културни утицај био у Србији доминантан, хералдика готово и није развила. Први поузданији подаци о српској хералдици су тек из XIV века али су и они фрагментарни. Извесно је да су симболи који су најчешће коришћени били двоглави орао и такозвана оцила, односно четири слова Б (вита) са крстом а касније код Бранковића и лав пасант (passant).²⁰

Српска елита се није много разликовала од елите у другим земљама. Основну забаву су чинили лов, игре, гозбе.²¹ Због тога су велики издаци чињени за коње, добро оружје те скупочено одело и појасеве. Велики део своје енергије елита је трошила на лов и припреме у вези са ловом. У ту сврху развила је низ служби у вези са ловом које је обављало зависно становништво, пре свега старање о хртовима и соколима те учествовање у хајкама.²²

Поред потребе за разноврсним забавама код српске елите се временом јавио интерес за разне духовне вештине, пре свих књижевност и уметност. Мада су византијски писци са презиром говорили о српским великашима и овде се постепено развила склоност ка профијености тако карактеристична за елитне слојеве. Књижевност и уметност је дуго времена била везана за онај део елите који је оличавала црква.²³ У доба Деспотовине већ је и световна елита показала знатан напредак. Деспот Стефан Лазаревић свакако у том погледу представља цвет српског племства. Он не само што је био сјајан ратник и ловац већ је својим духовним образовањем досегао узоре који су постављени у Италији и другим развијеним областима тога времена. Иза Стефана је остало знатно књижевно дело које је у српску књижевност први пут увело понешто од световне тематике. Многи списи из овог времена мада остају у верској сфери претежно су историјског и књижевног карактера. Централна тема им је Косовска битка а главна личност кнез Лазар. Део писаца тада пише у градовима Србије и та атмосфера која се разликује од манастирске прелама се и кроз списе. Читав један круг писаца, међу којима је свако најзначајнији био Константин Филозоф давали су ренесансни тон животу елите у Деспотовини. Зато не чуди што се тада отпочело са новотаријама као што је реформа правописа. Из деспотових дела види се да је у својој библиотеци поседовао

¹⁶ Лексикон српског средњег века, 299-301.

¹⁷ Лексикон српског средњег века, 197-198.

¹⁸ Лексикон српског средњег века, 812-814.

¹⁹ Детаљније о друштвеном животу види С. Марјановић Душанић – Д. Поповић, *Приватни живот у српским земљама средњег века*, Београд 2004.

²⁰ С. Новаковић, *Хералдички обичаји у Срба у примени и књижевности, Историја и традиција*, Београд 1982, 293-434, види и С. Ћирковић, *Допуне и објашњења*, исто.

²¹ С. Бојанин, *Забаве и светковине у средњовековној Србији*, Београд 2005

²² С. Мишић, *Лов у средњовековној Србији*, ИГ, 1-2, Београд 1995, 51-66.

²³ Види Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд 1980.

филозофска разматрања, приповетке из античког света, приче о љубави.²⁴ Очито је да је српска елита почела да улази у град те осетила градски живот и почела да му се препушта. Уосталом, два највећа градска средишта у српским средњовековним државама су били Београд Стефана Лазаревића и Смедерево Ђурђа Бранковића. У саме врхове елитног слоја почеле су да улазе и жене. То је највише било оличено у Јефимији, ћерки ћесара Војихне, која је поседовала изузетан дар за израду уметничких везова и ништа мање за израду уметничких дела префињеног садржаја. Јефимија представља врхунац у процесу еманципације жене у оквиру елитног слоја мада је тај процес отпочео знатно раније. Бројне српске властелинке су у одлучним тренуцима управљале државом и оставиле различите трагове своје делатности.²⁵

Свакако да је 1371. година представљала значајно размеђе у развоју српске властеле. Њен целокупни дотадашњи развој, за период од готово две стотине година одвијао се под покровитељством владајуће династије. Зато је изумирање династије свакако могло представљати значајну прекретницу. То се ипак није догодило, штавише немањићка традиција је чак и додатно наглашена. Напори који су најистакнутији представници властеле учинили на обнови политичког и духовног јединства били су изузетни и углавном успешни. Свест о целини српске државе као и свест о легитимитету царства није ишчезла. Градећи традиције својих породица најистакнутија властела их везује за Немањиће. Тако кнез Лазар уз своје употребљава и краљевско владарско име Стефан, као симбол српске круне и немањићке власти, а на аверс печата његове даровне повеље Хиландару из 1379. године ставља лик Стефана Првомученика, заштитника лозе Немањића.

Улога цркве у очувању немањићке традиције као и у њеном преносу на поједине властеоске породице била је изузетна. Без признања српске цркве све аспирације појединих породица на немањићку традицију и тиме на преузимање суверенитета српске државе биле су нелегитимне. Улога цркве се није ограничавала само на признање ове традиције властели него у још значајнијој мери на њено чување и пренос. Због тога је постојала потреба српске властеле да чува аутокефалност и интегритет српске цркве. То је био један у великој мери међузависан однос. Када је овај однос делимично прекинут у периоду између 1459. и 1557. године ограничена је обнова духовног и политичког јединства српских првака и старешина из тог доба.²⁶ Зато су српски властелини, пре свега кнез Лазар али и његови наследници уложили знатан напор ради очувања њене посебности у

²⁴ М. Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, Београд 1975.

²⁵ О положају жена у Србији и шире види Д. Динић-Кнежевић, *Положај жена у Дубровнику у XIII и XIV веку*, Београд 1974.

²⁶ Проблематика односа српске цркве и властеле није до сада знатније расветљавана а поготово је то карактеристично за позније периоде. Најзначајнији радови су: Ђ. Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, I-III, Београд 1991; Р. Грујић, *Православна српска црква*, Београд 1921, а за позније периоде О. Зиројевић, нав. дело и Б. Нилевић, *Српска православна црква у Босни и Херцеговини до обнове Пећке патријаршије 1557. године*, Сарајево 1990. О активностима српских црквених главара у доба пре обнове Пећке патријаршије те њиховим контактима са разним хришћанским дворовима види: Н. Фејић, *Извештаји шпанских амбасадора у Млецима о рату Свете лиге (1540)*, ИЧ, 34, Београд 1987, као документа која је објавио А. Cioreanu, *Documente privitoare la istoria Romanilor culesе din arhivele din Simancas*, Bucuresti 1940.

склопу опште православне заједнице. Државно-правна симетрија носилаца божанске и световне власти била је нужно обележје суверености по тадашњим схватањима. Управо је непостојање те духовне компоненте, у једном тренутку, онемогућило да се традиција Деспотовине пренесе на потпуно свеобухватан начин. Зато ће ова традиција пренесена једноставним световним критеријумима без оне неопходне дозе патетике и имагинарности, бити кратког даха и нестајати како су нестајала сећања живих људи на њу.²⁷

Нестанак средњовековне државе представљао је почетак лаганог нестанка старог феудалног слоја. Незнатан број српске средњовековне властеле је био у прилици да новим првацима непосредно пренесе своју већ формирану сталешку традицију. Неколико деценија после пада Деспотовине било је довољно да из докумената нестане и последњи траг средњовековне властеле. Готово случајна забелешка Ханса Дерншвама о сусрету у неком селу у Србији са човеком који је тврдио да је потомак племића и да још увек чува неке вредније ствари могли би представљати драгоцен изузетак. Нажалост нисмо сигурни да је аутор заиста нашао на поселаца из племениташа а не на припадника новог првачког слоја формираног под Турцима који је такође губио привилегије у овом раздобљу.²⁸

Процес лаганог изумирања старе елите најбоље се очитовао у кругу око царице Маре и оном везаном за Ангелину Бранковић и њене синове. Мара Бранковић се после пропасти деспотовине повукла на свој посед у Жежеву (данас место Дафни) крај Сера, са њом је било и неколико властелина (Оливер Големовић, Тома Кантакузин). Ту су годинама чували своје традиције наглашено се бринући о разним црквама и манастирима. Веома сличну судбину су имали и сремски Бранковићи.²⁹

Нови првачки слој међу Србима који је настао у време када су средњовековне државе пропале баштини је традиције средњовековне елите посредно углавном преко цркве. Традиција пренета индиректно створиће необичан амалгам са традицијама елите из непосредног окружења. Предуслов за преузимање и таквог необичног вредносног система биће довољна економска снага која је често постојала само у кратким раздобљима.

²⁷ Многи примери потврђују изразито световне компоненте преноса ове традиције.

²⁸ Реч је о путопису Немаца Ханса Дерншвама из 1553. године.

²⁹ О српској властели после пада средњовековних држава постоји обимна литература те ћемо навести само најважније радове: ИСН, II (С. Ћирковић); М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994; С. Новаковић, *Последњи Бранковићи у историји и народном певању. 1456-1502*, ЛМС, 146-148, Нови Сад 1886, и као посебна књига, Нови Сад 1886; D. Dinić-Knežević, *Sremski Brankovići*, Istraživanja, 4, Novi Sad 1975, 5-47. И. Божић, *Белешке о Бранковићима (1460-1480)*, Зборник ФФ, 13-1, Београд 1976, 103-122; Р. Ћук, *Царица Мара*, ИЧ, XXV, Београд 1978, 53-59; С. Ћирковић, *О Деспоту Вуку Гргуревићу*, Зборник ЛУ МС, 6, Нови Сад 1970, 283-290; С. Ћирковић, *Rasciani regales Владислава I Јагелонца*, Зборник МСИ, 1, Нови Сад 1970, 79-82; С. Станојевић, *Нешто о Јакишићима*, Нова искра, 3, Београд 1901, 3-9; Ј. Радонић, *Прилози за историју браће Јакишића*, Споменик, 59, Београд 1923, 61-76; S. Borovszky, *A Nagylaki uradalom története, Ertekezések a történeti tudományok köréből*, 18, 1900, 519-564; A. Ivić, *Nekoliko ćirilskih spomenika XVI i XVII veka*, Vjesnik Zemaljskog arkiva, 15, Zagreb 1913; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, Београд 1979.

Првачки слој XVI века и медиевално наслеђе

Економска основа друштвеног успона српског првачког слоја друге половине XV и већег дела XVI века била је неуједначена, као што је био неуједначен сам положај тог слоја и начин његовог формирања унутар разних држава и у разним временским раздобљима. Првачки слој у Турској и хришћанским земљама у многочему се разликовао и по својим економским основама. Ипак ма колико били различити, код свих се може констатовати феудални темељ тог успона. Он се испољавао кроз службе и поседе који су за њих добијани.³⁰

Овај процес је свакако био најинтензивнији у Угарској где су добијени поседе били и највећи. Првачки слој је своју економску моћ ту градио или на поседима и с тим у вези племићком статусу, добијеном готово искључиво за војне службе, или на служби у оквиру војне хијерархије Угарске. Ту службу су првачи обављали углавном у форми кастеланства или капетанства. Обично је положај кастелана, или нека ситнија служба, био прелазна фаза ка добијању сопственог властелинства. У годинама интензивних војних операција положај кастелана представљао је много реалнији извор моћи него титула племића и властелинство. Радич Божић и породица Бакић су били најмоћнији баш у време обављања низа кастеланских служби. Реална моћ функције и потпуно безвлашће омогућили су кастеланима да остваре знатне приходе.³¹

Српски првачи у Турској су своју моћ градили више на службама за рачун државе него на земљиштима које су поседовали. Тиме су се само уклапали у општи тренд турског царства где је поседовање земљишта било веома условно и у правилу непосредно везано за службу. Тако је Павле Бакић свој успон у Турској много више дуговао службама које је вршио у корист Ферхат-паше него својој кнежини од око педесет села. Кнежински првачи су власт над кнежином вршили у име султана и приходи које су остварили су у ствари приходи за службу и не долазе као производ неке сопствене власти над кнежином. Ти приходи по правилу нису били нарочито велики, осим када су кнежеви вршили закидање државних прихода.

Када је касније дошло до губитка влашког статуса великих група становништва, кнежеви и примићури су понегде стицањем баштинских или тимарских права компензовали изгубљене службе али је и овде реч у ствари о замени једне врсте службе другом.³²

Првачки слој у племенама разликовао се од осталих првача својом економском основом у оној мери у којој се од њих разликовао и начином друштвеног успона. Двојност њиховог положаја огледала се у подршци племена и турских власти. Извори њихове економске моћи су зато двоструки, снага и моћ братства коме припадају и тимар који добијају од Турака.

³⁰ Н. Лемајић, *Српска елита на прелому епоха*, 157-191 и N. Lemajić, *Srpski narodni prvaci glavari i starešine posle propasti srednjovekovnih država*, Novi Sad 1999, 133-162.

³¹ Н. Лемајић, *Српска елита на прелому епоха*, 157.

³² Б. Храбак, *Власи старинци и досељеници у поречју западне Мораве (до 1570. године)*, Зборник Народног музеја, XX, Чачак 1990, 29.

Проучавајући економску основу за уздизање српског првачког слоја можемо закључити да је она зависила од општих друштвених и политичких околности у којима су прваци деловали. Некада се изражавала кроз поседовање земљишта а понекад кроз разне новчане приходе али је у једном и другом случају служба, и то углавном војна, била основ овог економског успона.

Економско снажење првачког и старешинског слоја међу Србима довешће временом до развоја потреба у вези са сопственим духовним наслеђем и имитацијом традиције некадашње средњовековне српске елите. У прво време ће се ова новонастала елита морати задовољити тек чувањем понеких преостатака духовности старе елите. Оно мало података о духовности и потреби за чувањем и испитивањем сопствене традиције углавном нам је сачувано као маргиналије на црквеним књигама писаним или штампаним током XV и XVI века. У почетку се у тим записима помињу првенствено представници старе елите и то углавном они који су прешли у Угарску. Углед тих феудалаца (на првом месту Бранковића) био је и тада веома висок.³³

И док је старо српско племство нестајало племенски кнежеви, војводе и остали скоројевићи почели су користити своју материјалну моћ за подстицај културног и духовног стваралаштва. Чињеница је да из XV века готово нема ни маргиналних трагова о томе али то ће пре бити последица нестанка докумената него њихове незаинтересованости за духовну и културну афирмацију свог материјалног положаја. Знатнију ктиторску делатност прво су развили прваци предводници племена и катуна. У више наврата они се помињу као ктитори манастира.³⁴ То нам показује да је црква престављала важну копчу која је омогућила да се превазиђе непостојање елитног континуитета. Од Бакића на северу до племенских старешина на југу сви прваци су потврду оданости традицији потврђивали кроз изузетан однос са српском црквом.

Таква је била друштвена ситуација у којој се развијала нова српска елита, економски и духовно слаба али свесна своје традиције. Та елита се морала задовољити изградњом неколико манастира, набавком црквених књига и израдом тек понеког уметничког дела. Из овог периода нема ниједног самосталног књижевног дела, готово ниједне фреске, слике или предмета уметничке вредности. Ипак чињеница да се одржала разноврсна ктиторска и духовна делатност и у овако суженом обиму представља изузетну појаву с обзиром на опште околности у којима је народ из кога се издигла живео.

Већ смо раније поменули да је традиција средњовековне државе била снажно присутна код Срба у Угарској. Она се раздвајала на ону старију (немањићку) и млађу (деспотску пре свега бранковићевску). Старија традиција је живела више као неко мутно сећање које се пре осећало него што се познавало. То је свакако проистицало и из њеног посредног преноса, углавном преко цркве. Млада деспотска традиција била је жива и непосредна. Штавише Бранковићи су живели на тлу Угарске кроз читав XV век. Снага њихове баштине била је таква да је Ђорђе

³³ Н. Лемајић, *Српска елита на прелому епоха*, 161-166.

³⁴ Н. Лемајић, *Српска елита на прелому епоха*, 164-165

Бранковић на крају XVII века посегао баш за деспотском а не за немањинком традицијом у свом покушају стварања српске државе.³⁵ То се види на малобројним сачуваним грбовима српске властеле у Угарској. Док о орловима симболу Немањина и такозваним „оцилима” нема ни трага, из грба Бранковића преузет је хералдички симбол лав „пассант” (у ходу).³⁶ Државна традиција деспотовине очито је представљала значајан симболични елемент међу Србима 1537. године што је нагнало Фердинанда I да титулу деспота додели Павлу Бакићи.³⁷

Лагано и готово неприметно од половине па до краја XVI столећа нестајаће тек формирано српско првачки слој раног турског периода српске историје. Турци који су због својих државних и војних потреба били инспиратори његовог настајања, из истих разлога су га и уништили. Када су се границе и ратни сукоби померили ван српских етничких простора али и због сложених друштвених процеса у царству, који су довели да потискивања хришћана из привилегованих категорија друштва, нови српски прваци су сведени на положај раје. Ову судбину су избегли само они међу њима који су емигрирали ка хришћанским земљама мада су и тамо, у туђој земљи, поготово ако нису били окружени знатнијим групама својих сународника, брзо губили српско национално обележје. Донекле је била друкчија ситуација са првацима племенског друштва које Турци никада нису могли да искорене јер прваци своју моћ нису темељили само на везама са турском државом већ и на свом самосвојном положају унутар племена. Успоставивши савез са црквом и често добијајући национално-верску потпору од ње, с обзиром да се у црквеним оквирима средњовековна традиција најснажније очувала, одржали су свест о својој старости и посебности мада промењену и у великој мери подстакнуту племенским начином мишљења.

Краткотрани успон новог водећег слоја међу Србима у XVI веку био је у друштвеној и духовној сфери више покушај да копирања својих претходника и одраз жеље да се буде нешто за што се знало само из прича него израз њихових реалних потреба и објективне друштвене моћи. Нови прваци ће у процесу своје елитизације еклектично купити све што им се нашло у близини. А ту је било мађарске, румунске, турске, италијанске и понешто српске традиције пренете преко сремских Бранковића или црквених култова.

³⁵ Н. Лемајић, *Српска елита на прелому епоха*, 171-175.

³⁶ *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, Београд, 1987. и друго допуњено издање Београд 1991 (у редакцији Душана Мрђеновића, Александра Палавестре и Душана Спасића).

³⁷ Види текст повеље Н. Лемајић, *Српска елита на прелому епоха*, 372-375.

Литература:

- Borovszky, S., *A Nagylaki uradalom története, Ertekezések a történeti tudományok köréből*, 18, 1900.
- Bottomore, T. V., *Elite i društvo*, Beograd 1967.
- Vujović, Sreten, *Konzervativna teorija elite – Pareto, Moska, Mihels*, Sociologija, 2, Beograd 1972.
- Грујић, Р., *Православна српска црква*, Beograd 1921.
- Динић-Кнежевић, Д., *Положај жена у Дубровнику у XIII и XIV веку*, Beograd 1974.
- Đinić-Knežević, D., *Sremski Brankovići*, Istraživanja, 4, Novi Sad 1975.
- Динић, М., *Хумско-требињска властела*, Beograd 1967.
- Žubranić, Dušan, *Marksizam i teorije elite*, Zagreb 1975.
- Зиројевић, О., *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Beograd 1984.
- Ivić, A., *Nekoliko ćirilskih spomenika XVI i XVII veka*, Vjesnik Zemaljskog arkiva, 15, Zagreb 1913.
- Историја српског народа*, I, Beograd 1981.
- Јанковић, М., *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Beograd 1985.
- Јиречек, К., *Историја Срба*, I-II, Beograd 1978.
- Кашанин, М., *Српска књижевност у средњем веку*, Beograd 1975.
- Koenen – Iter, Žak, *Sociologija elite*, Beograd 2005.
- Kus-Nikolajev, Mirko, *Mostovi elite*, Zagreb 1940.
- Lasswell, H. D., *D. Lerner and C.E. Roth well, The Com par a tive Study of Elites*, Stanford 1954.
- Lasswell, H., Kaplan, A., *Power and So ci ety*, New Haven 1950.
- Лексикон српског средњег века* (приредили Сима Ћирковић, Раде Михаљчић), Beograd 1999.
- Лемајић, Ненад, *Српска елита на прелому епоха*, Сремска Митровица-Источно Сарајево 2006.
- Lemajić, N., *Srpski narodni prvaci glavari i starešine posle propasti srednjovekovnih država*, Novi Sad 1999.
- Lukić, Radomir, *Teorija elite u Parete i Marksa*, Sociologija, 1, Beograd 1965.
- Ljubomir, Tadić, *Nauka o politici*, Beograd 1986.
- Mannheim, K., *Mensch und Gesellschaft im Zeitalter des Umbaus*, Leiden 1935.
- Марјановић Душанић, С., Поповић, Д., *Приватни живот у српским земљама средњег века*, Beograd 2004.
- Мишић, С., *Лов у средњовековној Србији*, ИГ, 1-2, Beograd 1995.
- Нилевић, Б., *Српска православна црква у Босни и Херцеговини до обнове Пећке патријаршије 1557. године*, Сарајево 1990.
- Новаковић, С., *Последњи Бранковићи у историји и народном певању. 1456-1502*, Нови Сад 1886.
- Новаковић, С., *Хералдички обичаји у Срба у примени и књижевности, Историја и традиција*, Beograd 1982.
- Новаковић, Ст., *Историја и традиција*, Beograd 1982.
- Радојчић, Н., *Српски државни сабори у средњем веку*, Beograd 1940.
- Радонић, Ј., *Прилози за историју браће Јакшића*, Споменик, 59, Beograd 1923.
- Pareta, V., *The Mind and So ci ety*, New York, Har court, Brace 1935.
- Rajt, M., *Elita vlasti*, Plato, Beograd 1998.
- Ranković, Miodrag, *Sociološko značenje mase u Paretovoj teoriji društvene ravnoteže i kruženju elite*, Sociologija, 1, Beograd 1973.
- Слијепчевић, Ђ., *Историја српске православне цркве*, I-III, Beograd 1991.

- Соловјев, А., *Сељаци племићи у историји југословенских права*, Архив ПДН, 25, Београд 1935.
- Спремић, М., *Деспот Бурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994.
- Станојевић, С., *Нешто о Јакишићима*, Нова искра, 3, Београд 1901.
- Suleiman Ezra N., *Les Elites en France. Grands corps et grandes écoles*, Paris Seuil 1979. (1e amer. izd., 1978)
- Тарановски, Т., *Историја српског права у немањихкој држави*, Београд 2002.
- Ћирковић, С., *Историја средњовековне босанске државе*, Београд 1964.
- Ћирковић, С., *Rasciani regales Владислава I Јагелонца*, Зборник МСИ, 1, Нови Сад 1970.
- Ћирковић, С., *Допуне и објашњења*, у: Ст. Новаковић, *Историја и традиција*, Београд 1982.
- Ћирковић, С., *О Деспоту Вуку Гргуревиху*, Зборник ЛУ МС, 6, Нови Сад 1970.
- Ћирковић, С., *Почеци социјалне хијерархије у Срба*, Годишњак ДИ, 1-3, Београд 1994.
- Ћук, Р., *Царица Мара*, ИЧ, ХХВ, Београд 1978.
- Фејић, Н., *Извештаји шпанских амбасадора у Млецима о рату Свете лиге (1540)*, ИЧ, 34, Београд 1987.
- Храбак, Б., *Власи старинци и досељеници у поречју западне Мораве (до 1570. године)*, Зборник Народног музеја, ХХ, Чачак 1990.
- Cioranescu, A., *Documente privitoare la istoria Romanilor culese din archivele din Simancas*, Bucuresti 1940.

NENAD LEMAJIĆ

**MEDIEVAL HERITAGE AS A SOCIOLOGICAL FOUNDATION
OF DEFINING THE SERBIAN ELITE
IN THE SIXTEENTH CENTURY**

Summary

The paper discusses the sociological analysis of the elite formation in the Middle Ages in the territory of Serbian states, and the acceptance of the inheritance by the emerging leading groups of the Serbian society. After the disappearance of the medieval Serbian states in the Ottoman Empire, partially in the Christian countries in which Serbian people he lived, was grown into a new social class dealing with the warrior profession on behalf of the state in which he lived. This paper analyzes the extent to which he inherited the medieval legacy of the Serbian ruling class and the state.

Keywords: elite, nobility, the leading class, the military elite, warriors.